

8

CULTURA

8.1.

INTRODUCCIÓ

L'anàlisi del desenvolupament de la cultura a les Illes Balears durant el 2024 només es pot fer de manera exhaustiva si es compta amb estadístiques desglossades de tots els seus sectors, com també del comportament de la ciutadania en relació amb el consum cultural, a banda de la valoració qualitativa dels projectes. En canvi, moltes d'aquestes dades no es recullen a les Illes Balears, sols algunes parcials que es detallaran en aquest text.

Per dur a terme aquesta síntesi, per tant, ens hem de remetre, d'una banda, a les poques dades disponibles i, de l'altra, a la crònica dels projectes destacats que s'han programat, que ha de passar per una selecció inevitable. Utilitzarem les fonts d'hemeroteca, com també el rànquing de projectes que han estat objecte d'atenció per part dels professionals de la cultura de les Balears i de tot l'Estat, segons l'enquesta anual que du a terme la Fundació Contemporànea, que dona lloc a l'informe *Observatorio de la cultura*¹.

Una conclusió que es pot avançar és que durant el 2024 s'han dut a terme projectes

artístics rellevants i, en canvi, es pot comprovar que aquests no han tengut com a repercussió una ampliació significativa de l'estructura existent a les diferents institucions, tant en l'àmbit públic com en el privat. El fet que molts dels projectes rellevants es desenvolupin a través de subvencions i col·laboracions puntuals —i no des de les institucions de referència, com ara els museus, que continuen sent els grans oblidats— no contribueix a reforçar les línies de treball de les institucions culturals ni a consolidar i ampliar plantilles. En conseqüència, tampoc ha canviat la precarietat que sovint es dona en les professions de la cultura, on encara predomina l'emergència i la multifunció. Aquest és un fet que durant anys va analitzar l'anterior redactora d'aquest capítol de cultura, Berta Sureda, qui malauradament ens ha deixat aquest 2024.² Ella es preocupà de denunciar i analitzar aquesta situació amb dades, en considerar que posar fi la precarietat dels treballadors és una de les palanques de canvi que necessita activar el món de la cultura a les Illes Balears: el foment de la professionalització com a base per fer possible una programació estable de qualitat.

Durant anys consecutius, s'ha anat analitzant en aquest text la manca d'una aposta

1. Disponible a: <https://www.lafabrica.com/observatorio-de-la-cultura/>.

2. Vegeu https://www.ara.cat/cultura/mor-berta-sureda-excomissionada-cultura-barcelona-gran-defensora-dels-creadors-base_1_5065034.html.

per la cultura com a sector estratègic, un fet que impedeix que el sector cultural faci el salt que necessita per a la seva professionalització i que, en conseqüència, els projectes i les institucions de les Balears passin a ser tingudes en compte com a referents del país.

És significativa la dada abans destacada del percentatge del PIB invertit en cultura. En comparació amb Catalunya o el País Basc, el de les Illes Balears és molt inferior, i sols aquest fet ja explica la posició que ocupen els projectes de les Balears en els rànquings qualitatius estatals.

Per altra banda, any rere any es confirma que la cultura interessa a la ciutadania. La despesa de les llars en cultura es manté alta, encara que enceta una deriva perillosa: es prefereixen els mitjans digitals personals per damunt de l'assistència a espectacles o de la compra de llibres.

A més, continuam sense disposar de dades culturals exhaustives i estables, un fet que és imprescindible per a la planificació estratègica des de les institucions.

8.2.

PROJECTES DESTACATS DE L'ANY

Com s'ha avançat, la Fundación Contemporánea elabora cada any el seu informe anual *Lo mejor de la cultura* a partir de l'enquesta realitzada a més de mil professionals del sector a tot l'Estat. És precisament aquesta metodologia, la interpel·lació als professionals del sector —i el fet que sigui un dels pocs treballs

d'anàlisi qualitativa a tot l'Estat—, el que li atorga un interès especial, tot i que el punt desitjable seria comptar amb altres instruments estables i independents que en completessin la visió.

Si prenem aquest treball com una de les fonts, podem mesurar la situació de les Illes Balears en comparació amb les altres comunitats. En qualitat i innovació de l'oferta cultural, els professionals de tot l'Estat destaquen la feina desenvolupada a les comunitats de Madrid, Catalunya i el País Basc, seguides d'Andalusia i la Comunitat Valenciana. A més distància, també de Galícia, Navarra, Astúries i Cantàbria. Les Illes Balears ocupen l'onzena posició, igual que l'any anterior, cosa que constata que no és percebuda com una comunitat destacada en aquests valors.

En el rànquing de ciutats que recull el mateix estudi, els professionals destaquen l'activitat generada a Madrid, Barcelona, Bilbao, Màlaga i València. Palma apareix en 15a posició, la mateixa que l'any anterior, sense recuperar, per tant, la 12a que havia obtingut el 2022. A més, no hi apareix cap altre territori de les Balears a la llista, mentre que als anys anteriors hi havia figurat Menorca, per l'impacte inicial que tingué la galeria Hauser & Wirth.

En el llistat estatal de les millors institucions i esdeveniments culturals, les Balears sols hi apareix en dos casos: dins el genèric **CaixaFòrum**, dedicat als diferents centres de tot l'Estat, que inclouria el de Palma, i el **Museu Es Baluard** al lloc número 70, l'any en què ha celebrat el 20è aniversari de la seva obertura. Cal recordar que dos anys abans, el 2022, hi figuraven dos pro-

jectes balears més: la galeria **Hauser & Wirth** i el festival **Atlàntida Film**.

A l'apartat «Imprescindibles» de tot l'Estat, de les Illes hi apareix tan sols **CaixaFòrum** com un dels centres culturals destacats. No s'hi inclou cap museu o centre d'art, ni tampoc cap projecte als subapartats de teatres imprescindibles, festivals de teatre, festivals de música, festivals de cine, d'art, ni de literatura i pensament. El mateix succeeix a l'apartat «Novetats culturals de l'any», en desaparèixer el **Centre Internacional de Fotografia Toni Catany**, que hi constava l'any anterior.

A l'apartat «Insígnies culturals», en què es tria una iniciativa destacada de cada comunitat autònoma, apareix **Es Baluard** com a projecte cultural més rellevant, que substitueix el **Teatre Principal** de Palma.

A la secció «El millor de la cultura digital de l'any», relacionats amb les Balears hi figuren, en primera i segona posició, **Filmin** i **CaixaFòrum+**, i en el lloc 51, l'**Atlàntida Film Fest**. Als projectes culturals destacats en el món rural, repeteix, com l'any anterior, l'**EiMa Festival**, a Maria de la Salut, i apareix per primera vegada **Coster, Art i Natura**, de Pollença. A l'àmbit dedicat al compromís social i desenvolupament sostenible, se citen la **Fundació "la Caixa"** i **Apropa Cultura** per la feina desenvolupada a Catalunya i «altres territoris».

Pel que fa a l'àmbit del patrimoni cultural, s'hi destaquen cinc visites patrimonials de qualitat, que en el cas de les Balears són, per ordre: la **catedral de Palma**, **Menorca Talaiòtica**, **Dalt Vila** d'Eivissa, la **Llonja** de Palma i el **castell de Bellver**.

Quan es passa a avaluar la realitat cultural en el marc de la comunitat autònoma (vegeu el **quadre III-8.1**), com a resultat dels criteris dels professionals de les Balears, hi figura com a *insígnia cultural* el **Museu Es Baluard**; i a continuació, per ordre: la **Fundació Pilar i Joan Miró a Mallorca**, el **Teatre Principal**, l'**Atlàntida Film Fest**, la **Fira de Teatre Infantil i Juvenil de les Illes Balears (FIET)**, el **Teatre i Auditori de Manacor**, la **Nit de l'Art**, **CaixaFòrum**, el **Casal Solleric** i la **Fundació ACA** de Búger. Desapareixen dels destacats, respecte a l'any anterior, la **Fira B!** d'arts escèniques i **Casa Planas**; i respecte a fa dos anys, la **Fundació Mallorca Literària**, **Mallorca Live** i **Alternatilla**.

Si hem de destacar quines han estat les institucions culturals més rellevants a partir d'aquest criteri, cal citar el **Museu Es Baluard**, que se celebrà el 20è aniversari de la seva obertura enmig d'un canvi de direcció i amb una nova lectura de la col·lecció encapçalada pel seu equip tècnic. En relació amb la **Fundació Pilar i Joan Miró a Mallorca**, durant el 2024 també ha arrancat un nou projecte directiu des del mes de maig, que ha suposat un augment de visitants i tot un seguit de nous projectes expositius. Continuant amb l'àmbit de les arts, apareix també molt ben valorada la **Nit de l'Art de Palma**, que, organitzada per l'Associació de Galeristes, ja s'ha consolidat com un clàssic, amb una extensa programació que s'estén durant diversos dies, a causa de l'altíssima aflluència de visitants. Pel que fa a **CaixaFòrum Palma**, durant l'any ha continuat amb la programació de qualitat que la caracteritza, com ara l'exposició amb el fons XIX. El **Siglo del Retrato**, del Museu del Prado, o la innova-

QUADRE III-8.1. EL MILLOR DE LA CULTURA EL 2024 A LES ILLES BALEARS					
2024		2023		Projectes/institucions destacats	
Posició	% (*)	Posició	% (*)		
1	47,1 %	2	35,3 %		Es Baluard Museu d'Art Modern i Contemporani de Palma
2	35,3 %	3	29,4 %		Fundació Pilar i Joan Miró a Mallorca
3	29,4 %	1	47,1 %		Teatre Principal
4	23,5 %	3	29,4 %		Atlàntida Film Fest
4	23,5 %	3	29,4 %		FIET. Fira de Teatre Infantil i Juvenil de les Illes Balears
4	23,5 %	3	29,4 %		Teatre i Auditori de Manacor
4	23,5 %	7	23,5 %		Nit de l'Art
4	23,5 %				CaixaFòrum
9	17,6 %				Casal Solleríic
9	17,6 %				Fundació Musical ACA
					Búger, Mallorca

Font: Observatorio de la cultura, Fundación Contemporánea (2024), Lo mejor de la cultura 2024.
* Mentre que el rànking nacional es basa en l'opinió de panelistes de tot Espanya, el rànking de cada comunitat reflecteix exclusivament l'opinió dels panelistes de la comunitat. El percentatge fa referència a la proporció de panelistes que l'han destacat.

dora visió sobre l'evolució dels tatuatges produïda amb el prestigiós Musée du Quai Branly de París. Un centre que apareix en aquest rànquing respecte a l'any anterior és el **Casal Solleric**, espai artístic cabdal de Palma. Durant l'any va programar nombrosos projectes, entre els quals destaquen les mostres de Luis Gordillo i de Bernardí Roig, així com la instal·lació de Concha Jerez o una col·lectiva de pintura contemporània d'autors mallorquins o vinculats a l'illa. Una nova línia de treball que s'ha obert el 2024 és el de les grans exposicions urbanes, programades des de la col·laboració institucional. La de l'artista britànic Julian Opie, programada a la **Llotja** de Palma i en diferents espais de la ciutat, n'ha estat la primera.

Un dels projectes nous que apareix enguany en aquest informe, dins de l'àmbit dels projectes «rurals», és l'anomenat **Cos-ter, Art i Natura**, desenvolupat a Pollença en el context d'un centre d'investigació artística independent. Aquest és només una mostra del dinamisme de la part forana, en què se sumen diferents projectes privats de gran interès.

A Menorca, el **Museu de Menorca** inaugura el 2024 el seu espai interpretatiu sobre la Menorca Talaiòtica com a patrimoni de la humanitat, i seguí amb la seva programació habitual, amb un augment de visites i el suport de la comunitat. L'espai de Hauser & Wirth a l'illa del Rei programà una mostra d'Eduardo Chillida i Roni Horn durant els mesos de l'any en què roman obert. A Eivissa, el **Museu d'Art Contemporani d'Eivissa** programà l'exposició «MACE FOCUS», amb obres d'artistes de l'illa o vinculats; i el **Museu Arqueològic**

d'Eivissa i Formentera, a banda de la seva activitat habitual de recerca i divulgació, publicà el llibre *Pedra, paper, museu!*, una declaració de la rellevància de la funció educativa d'aquestes institucions. A més, seguí amb les activitats que cada any repeteixen amb gran afluència, com és el cicle de gastronomia i història Triada Mediterrània.

El 2024 fou també l'any en què es commemorà el 700è aniversari de la mort del rei Sanç de Mallorca, fet que serví per revisar el seu regnat, tant a través de les Jornades d'Estudis Locals de l'**Institut d'Estudis Baleàrics** com de l'exposició de l'**Arxiu del Regne** de Mallorca «Sanç de Mallorca, el monarca oblidat».

En arts escèniques, continua ocupant un lloc destacat el **Teatre Principal de Palma**, amb un nou projecte directiu i un canvi de timó. El **Teatre i Auditori de Manacor** seguí amb la seva línia de treball de qualitat, durant tot l'any i especialment a la Fira de Teatre de Manacor. Un projecte prestigiós que repeteix any rere any com a destacat pels professionals és la **FIET (Fira de Teatre Infantil i Juvenil)**, que se celebra a Vilafranca de Bonany i fa tres anys va rebre el Premi Nacional del Ministeri de Cultura.³ Aquesta fira és ja un referent imprescindible per al sector, ja que genera un impacte molt positiu en la divulgació de companyies i projectes.

En l'àmbit de la dansa, ja fa anys que es manté l'alta consideració del festival **EiMa** de Maria de la Salut, que es du a terme

3. Disponible a: <https://www.cultura.gob.es/actualidad/2022/10/221004-pn-artesescenicas-infancia-juventud.html>.

cada any com a culminació de les residències artístiques i que confirma el dinamisme de la part forana també en l'àmbit de la creació. Tot i això, també cal considerar el Festival PalmaDansa com a iniciativa estable de l'Ajuntament de Palma. A Menorca, cal tenir en compte Menorca en Dansa, que es desenvolupa cada any el mes d'agost.

Si hem de citar els esdeveniments de grans públics i difusió mediàtica, cal fer referència a **Open House** en l'àmbit de l'arquitectura i el patrimoni; a **Mallorca Live** en l'àmbit dels grans festivals de música, o a la Nit de l'Art de Palma, abans esmentada, a la qual cal afegir les diferents nits de l'art i dels museus que es desenvolupen en nombrosos municipis de les Illes Balears.

Continuant amb la llista de projectes destacats a l'Observatorio, **Filmin** i **Altàntida Film Fest** continuen sent un referent en diferents categories. Aquest darrer ha servit com a catalitzador del sector audiovisual, a l'alça a les Balears, tant per l'impuls propi com per la força que agafen les Illes com a plató de gravació de grans produccions internacionals, fet pel qual rep el suport de les diferents institucions, com ara l'IICIB.

En l'àmbit de la protecció patrimonial, a les Balears s'han incoat set béns d'interès cultural i se n'han declarat cinc. Pel que fa als béns catalogats, se n'ha declarat un i se n'ha incoat un altre. S'han continuat els actes de celebració del centenari de les excavacions de Pol·lèntia, i s'ha dut a terme una edició més del festival Maremagnum a Mallorca.

En l'àmbit de la literatura, cal destacar l'obertura de la **casa museu Blai Bonet** a Santanyí, dins de la xarxa d'espais de **Mallorca Literària**. El festival **Literanit** 2024 va conjugar la programació per a públic general amb unes jornades professionals. En l'àmbit del còmic, es produïren noves i exitoses cites del festival **CòmicNostrum**, i també es repetiren actes amb motiu del Dia del Còmic. Quant a la jornada de **Sant Jordi**, els llibres més venuts foren *Una ombra blanca* de Carme Riera, *Deimos* de Lucia Pietrelli i *El federal* de Sebastià Alzamora; i en castellà, *Un animal salvaje* de Joël Dicker i *El niño*, de Fernando Aramburu.

No per citar-les al final són menys importants les iniciatives socials més destacades en la cultura, que l'Observatorio identifica en la Fundació "la Caixa", per l'estabilitat i la qualitat de les seves diferents línies de suport; i un any més, en Apropa Cultura, que també a les Illes Balears ha fet extensiu el seu treball, per aconseguir, tira-tira, fer transversal la inclusió tant en l'àmbit de la producció com del consum cultural.

8.3.

LES DADES PER SECTORS

El recull i tractament de dades estadístiques relatives a la cultura a les Balears el 2023 ha continuat sent molt parcial: hi ha llacunes importants en determinats àmbits. Per això, sovint s'ha d'analitzar la tendència plurianual en períodes de dos a quatre anys per poder treure conclusions més generals del que està succeint en períodes més llargs, tot i que aquesta praxi

no permet analitzar a curt termini la realitat per prendre'n les mesures correctores.

L'enquesta d'hàbits i pràctiques culturals de l'Ibestat⁴ recull dades biennals des de fa prop de quinze anys, en què deixa una anualitat en blanc entre els reculls, de manera que es pot percebre la progressió de cinc anys en els àmbits analitzats. Les darreres dades disponibles al web de l'organisme són dels anys 21-22, un període que encara implicava mesures i mentalitat postpandèmia, de manera que fins que no es publiquin les de 24-25 no es podrà avaluar del tot la recuperació que es percep al carrer i a través de les estadístiques individuals dels espais culturals. Per tant, l'enquesta no ens aporta dades significatives a analitzar.

L'Anuario de estadísticas culturales⁵ del Ministeri de Cultura és el treball estadístic més complet sobre el sector cultural de l'Estat que s'ha desenvolupat amb continuïtat, ja que s'ha publicat amb periodicitat anual, ininterrompudament, des de l'any 2005. És una bona eina per analitzar el panorama estatal, però ofereix limitacions si es pretén veure amb precisió el que succeeix a cadascuna de les comunitats autònomes en matèria cultural, i menys aquí, on cada illa clou una realitat tan diferent.

Les dades es publiquen a finals de cada any següent, de manera que en el moment de redacció d'aquest text es tenen les de 2023, i algunes del 2024. D'aquesta estadística, crida l'atenció que les Balears ocupen el quart lloc en despesa cultural per llar en tot l'Estat (vegeu el **quadre III-8.2**). Si bé l'any anterior es trobaven en primer lloc, no deixa de ser una dada sorprenent que mereixeria una anàlisi detallada.

Quant al percentatge de treballadors culturals respecte al total, a les Illes hi ha una pujada entre els anys 2022 i 2023 d'un 3,9 a un 4,2 %. Quant a empreses, hi ha una lleugera pujada, d'un 2,9 a un 3,1 %.

En relació amb la despesa pública, es passa d'un 0,08 a un 0,09 % del PIB entre els anys 2021 i 2022, tenint en compte que la mitjana estatal és d'un 0,11 i que hi ha comunitats com Catalunya (0,15), Extremadura (0,18) o el País Basc (0,19) que superen amb escreix aquest percentatge.

4. Institut d'Estadística de les Illes Balears (Ibestat) a partir de dades del Ministeri d'Educació, Cultura i Esport. Enquesta d'hàbits i pràctiques culturals a Espanya.

5. Disponible a: <https://www.cultura.gob.es/dam/jcr:3031f42c-a638-449f-9ea2-c942a687365f/anuario-de-estadisticas-culturales-2024.pdf>.

Quadre III-8.2. Qualitat i innovació de l'oferta cultural, per comunitats autònomes (2024)		
	2024	2023
Madrid	80,6 %	80,3 %
Catalunya	72,0 %	60,6 %
País Basc	67,3 %	59,9 %
Andalusia	46,4 %	44,6 %
Com. Valenciana	40,2 %	47,3 %
Galícia	16,3 %	13,3 %
Com. Foral de Navarra	11,3 %	12,1 %
Principat d'Astúries	10,8 %	9,4 %
Cantàbria	10,4 %	11,3 %
Castella i Lleó	9,3 %	9,4 %
Illes Balears	8,6 %	7,6 %
Canàries	7,1 %	7,6 %
Castella-la Manxa	5,3 %	4,7 %
Múrcia	5,1 %	4,4 %
La Rioja	4,9 %	7,4 %
Extremadura	4,9 %	6,7 %
Aragó	4,4 %	5,2 %

Font: Anuario de estadísticas culturales 2024, Ministeri de Cultura.